

فصلنامه برنامه‌ریزی منطقه‌ای، سال ۹، شماره پیاپی ۳۳، بهار ۱۳۹۸

شاپای چاپی: ۶۷۳۵-۲۲۵۱ - شاپای الکترونیکی: ۷۰۵۱-۲۴۲۳

<http://jzpm.miau.ac.ir>

## سنجش و تحلیل شاخص‌های رقابت‌پذیری در کشورهای غرب آسیا با تأکید بر ایران

اسماعیل علی‌اکبری: استاد گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه پیام‌نور، تهران، ایران

مجید اکبری: دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه پیام‌نور، تهران، ایران

معصومه انصاری: دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه پیام‌نور، تهران، ایران

وحید بوستان احمدی: دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه پیام‌نور، تهران، ایران

پذیرش: ۱۳۹۷/۳/۳۰

صص ۱-۱۴

دریافت: ۱۳۹۷/۱/۷

### چکیده

سطح رقابت‌پذیری کشورهای جهان یکی از معیارهای مهمی است که بسیاری از متغیرهای اقتصاد خرد و کلان را در نظر می‌گیرد. این شاخص در راستای حفظ بقای هر کشوری، نقش مهمی را بازی می‌کند؛ در این راستا این نوشتار با هدف سنجش و تحلیل فضایی شاخص‌های رقابت‌پذیری (GCI) در منطقه غرب آسیا با تأکید بر کشور ایران انجام گرفته است. نوع تحقیق کاربردی و روش آن توصیفی-تحلیلی می‌باشد. ابزار گردآوری اطلاعات برای بررسی شاخص‌های رقابت‌پذیری در قالب ۱۲ مؤلفه اصلی و داده‌های مربوط به آن‌ها از گزارش (Report on Global Competitiveness Index (GCI)) گردآوری شده است. برای تجزیه و تحلیل اطلاعات از مدل‌های آنروپی شانون، تاپسیس، مدل ضریب پراکندگی، روش خودهمبستگی فضایی موران جهانی (Moran's I) و از نرم‌افزار Arc Gis استفاده شده است. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد کشورهای امارت متحده عربی، رژیم اشغالگر قدس و قطر با کسب بالاترین میزان امتیاز تاپسیس در رتبه‌های اول تا سوم قرار دارند و در این بین کشور ایران با میزان امتیاز تاپسیس ۰/۵۱ در جایگاه هشتم و کشور یمن نیز با کمترین امتیاز در جایگاه آخر قرار گرفته است. یافته‌های دیگر با استفاده از مدل ضریب پراکندگی نشان داد در بین مؤلفه‌های دوازده‌گانه رقابت‌پذیری جهانی، بیشترین میزان نابرابری در مؤلفه کارایی بازار کار (۰/۷۴۲) و کمترین میزان نابرابری در مؤلفه‌های نهادها و آموزش عالی و تربیت نیروی انسانی (۰/۳۹۰) بوده است. همچنین شاخص موران در تمام مؤلفه‌های دوازده‌گانه رقابت‌پذیری کمتر از یک می‌باشد که نتیجه می‌گیریم الگوی توزیع مؤلفه‌ها در بین کشورهای منطقه غرب آسیا به صورت الگوی تصادفی (Random) و نشانگر بدون برنامه‌ریزی بودن توزیع فضایی شاخص‌های رقابت‌پذیری است.

واژه‌های کلیدی: الگوی فضایی، رقابت، رقابت‌پذیری، مجمع اقتصاد جهانی، ایران.

## مقدمه:

اساسی‌ترین بستر برای ورود به فرآیند جهانی شدن، ایجاد فضای رقابتی است (رحمان سرشت و صفاییان، ۱۳۹۰: ۹۰). این رقابت در حال حاضر تبدیل به یک واژه وزنی مانند جهانی شدن است. از نظر محققان، دولت‌ها و سازمان‌های تجاری به دلیل ارتباط نزدیکی با موفقیت یک نهاد، توجه آن‌ها را جلب کرده است (Bhawsar & Chattopadhyay, 2015). در سی سال گذشته رقابت‌پذیری<sup>۱</sup> یکی از کلیدی‌ترین مفهومی در عرصه اقتصاد بین‌الملل به شمار می‌رود (Segota et al, 2017: 125). به طوری که در دوران حاضر، ایجاد فضای رقابتی و توانمندسازی بنگاه‌های تولیدی، الزامی‌ترین بستر تعامل با اقتصاد جهانی را تشکیل می‌دهد و دولت‌ها تلاش‌های زیادی را در این زمینه انجام می‌دهند (داداش‌پور، احمدی، ۱۳۸۹: ۵۳). در این راستا با رشد جهانی شدن اقتصاد جهانی، شاهد افزایش رو افزون رقابت‌ها میان شرکت‌ها و کشورها هستیم (Sener, ۲۰۱۳). افزایش سطح رقابت‌پذیری در سطح اقتصاد جهان، تأثیرات مهمی بر روی کشورها و شرکت‌ها دارد (بافنده ایماندوست و مفیدی، ۱۳۹۵: ۶۹). به طوری که رقابت و رقابت‌پذیری از الزامات رشد هر موجودیت اقتصادی است و شرکت‌ها و کشورها با این رویکرد به ناچار باید برای استمرار بقاء خود را با رقابتی سخت، تنظیم و به روز کنند (مصلح شیرازی، ۱۳۹۴: ۱۱۸).

امروزه رقابت‌پذیری ملی یکی از دغدغه‌های اصلی دولت و صنعت هر کشوری است (Porter, 1990: 7۷). آینده کشورها وابستگی مستقیمی با میزان قدرت رقابت‌پذیری آن‌ها در شاخص‌های اقتصادی و به ویژه رقابت‌پذیری دارد (ملک اخلاق و طالقانی، ۱۳۸۹: ۱۸). این کشورها اغلب در رقابت با یکدیگر قرار دارند تا منابع را برای توسعه رفاه اقتصادی شان جذب کنند. رقابت‌پذیری ملت‌ها را می‌توان به عنوان واقعیت‌ها و سیاست‌هایی تعریف نمود که شکل‌دهنده‌ی توانایی یک ملت در ایجاد و حفظ محیطی است که خلق ارزش افزوده‌ی بیشتر برای بنگاه‌ها و رونق بیشتر برای مردم‌اش را پایدار می‌کند (Samanta & sanyal, 2010). رقابت‌پذیری منطقه‌ای رویکردی است بسیار کارآمد، که می‌تواند با مطالعه عمیق جنبه‌های گوناگون سیستم منطقه‌ای، ضمن شناسایی عوامل ریشه‌ای تأثیرگذار در توسعه یک منطقه و برآورد میزان اثرگذاری آن‌ها، سمت و سوی راهبردهای توسعه منطقه‌ای را مشخص کرده و از این رهگذر سیاست‌گذاران منطقه‌ای را برای نیل به توسعه‌ای پایدار یاری رساند (Lengyel, 2007: 590). دلیل اهمیت سنجش رقابت‌پذیری بین کشورها این است که تا قبل از دهه ۸۰-۱۹۷۰ میلادی، تصور می‌شد که می‌توان با اتکای صرف به شاخص‌های کلان، از جمله میزان رشد اقتصادی، درآمد سرانه، میزان تورم، بیکاری، تراز تجاری و غیره، درباره توانمندی یک اقتصاد ملی و مقایسه کشورها با یکدیگر نظر داد، اما به مرور زمان، ضعف شاخص‌های کلان برای نمایش واقعیت‌های پیچیده درون اقتصادها روشن شد. از این‌رو، مدیران کسب و کار داخلی و مجامع بین‌المللی در جستجوی‌ای دیگری بودند که بتوانند قوت‌ها و ضعف‌های اقتصادی کشورها را نسبت به یکدیگر و به نحو جامع‌تری مقایسه کنند. برای این منظور، برخی از پژوهشگران و سازمان‌ها، تعاریفی درباره رقابت‌پذیری بیان کردند و به تدوین شاخص‌هایی برای سنجش آن پرداختند (جانی، ۱۳۹۰: ۱۴۸).

امروزه منطقه غرب آسیا از میانه قرن بیستم، مرکز توجه جهانی و شاید حساس‌ترین منطقه جهان از نظر استراتژیکی، اقتصادی، سیاسی و فرهنگی بوده است. این منطقه دارای بزرگ‌ترین منابع نفت و گاز می‌باشد. و در این بین کشور ایران یکی از کشورهای تأثیرگذار اقتصادی، فرهنگی، سیاسی و ... در این منطقه می‌باشد. دستیابی اقتصاد کشور ایران، به رتبه نخست در بین اقتصاد کشورهای منطقه غرب آسیا، یکی از اهدافی است که در سند چشم‌انداز بیست ساله مورد تأکید بوده است. موقعیت ژئوپولیتیک ایران، در ساختار فضائی ژئوپولیتیک جهانی همراه با دارا بودن کدهای ژئوپولیتیک مؤثر و خیلی قوی در داخل کشورهای همسایه و منطقه خاورمیانه، به گونه‌ای است که قدرت‌های جهانی و نیز کشورهای هم منطقه با ایران را، نسبت به تغییر در وزن ژئوپولیتیک و تحولات داخلی و خارجی خود بسیار حساس کرده است. زیرا در بسیاری از موارد منافع ملی کشورهای منطقه و منافع بازیگران داخلی کشورهای منطقه در رابطه مستقیم با شرایط ژئوپولیتیک و ژئواستراتژیک ایران قرار دارد (ياسوری و سجودی، ۱۳۹۵: ۱۷۵). تحلیل و بررسی شاخص‌های رقابت‌پذیری در کشور ایران و مقایسه سالانه رتبه رقابت‌پذیری کشورهای جهان با یکدیگر، ظرفیت‌ها، پتانسیل‌ها و نقاط قوت و از طرف دیگر چالش‌ها و نقاط ضعف را در بخش‌های

<sup>۱</sup>. Competitiveness

مختلف کشور نمایان می‌سازد. همچنین محاسبه شاخص‌ها امکان مقایسه ایران با کشورهای منطقه و سند چشم‌انداز ۱۴۰۴ و سایر کشورهای دنیا در تمامی ارکان رقابت‌پذیری را فراهم می‌کند. تعیین رتبه کشور در گزارش رقابت‌پذیری جهانی می‌تواند منشا تحقیقات متعدد و جامعی برای بهبود فضای کسب و کار و سیاست‌گذاری اقتصادی کشور باشد. لذا پژوهش حاضر با هدف سنجش و تحلیل توزیع فضایی شاخص‌های رقابت‌پذیری جهانی در منطقه غرب آسیا با تأکید بر کشورمان صورت گرفته است.

### مبانی نظری و پیشینه تحقیق:

رقابت‌پذیری یک مفهوم است که بخش بزرگی از اقتصاد را اشغال کرده است (Segota et al, 2017: 123). این مفهوم اغلب در پاسخ به این سؤال که چرا برخی کشورها ثروتمندتر از دیگران هستند؟ شکل گرفت (نظم‌فر و همکاران، ۱۳۹۶: ۱۵۴). به اعتقاد مون و همکاران، رقابت‌پذیری یک کشور می‌تواند موفقیت رقابتی آن کشور و بازار بین الملل بین سایر کشورهای مشابه از نظر توسعه اقتصادی باشد (داداش‌پور و احمدی، ۱۳۸۹: ۵۳). پورتر برای نخستین بار در دهه ۱۹۹۰ میلادی نظریه مزایای رقابتی را که تا پیش از آن تنها در سطح اقتصاد خرد (واحد بنگاه‌ها) مطرح بود در سطح مکان (مقیاس کشور و بعدها سایر مقیاس‌های جغرافیایی) مطرح کرد و باعث جلب توجه مجدد تصمیم‌سازان توسعه‌ی منطقه‌ای و جغرافیدانان اقتصادی به موضوع مکان که بیشتر در جریان جهانی سازی به ورطه‌ی فراموشی سپرده شده بود، گشت (شریف‌زادگان، ۱۳۹۴: ۶). اقتصادی رقابتی‌تر است که در طول زمان به رشد سریعی دست یابد (میراحسنی، ۱۳۹۲: ۱۰۰). در سال ۱۹۸۵ میلادی کمیسیون رقابت‌پذیری صنعتی، رقابت‌پذیری را به شرح زیر تعریف کرد: "رقابت‌پذیری یک کشور در جهای است که بتواند تحت شرایط بازار آزاد و مناسب، کالاها و خدماتی را ارائه دهد که به استانداردهای بازارهای بین المللی دست یابد و همزمان درآمد واقعی و کیفیت زندگی مردم آن کشور برای یک دوره بلند مدت بهبود یابد" (ملک اخلاق و طالقانی، ۱۳۸۹: ۱۷). بر اساس سازمان تعاون و توسعه اقتصادی<sup>۱</sup> رقابت‌پذیری درجه‌ای برای یک کشور است که بتواند محصولات و خدماتی را ارائه کند که تست بازارهای بین‌المللی را گذرانده باشد و همزمان با آن درآمد واقعی شهروندان را افزایش داده یا در سطح قابل قبولی نگه دارد (داداش‌پور، احمدی، ۱۳۸۹: ۵۴). بنابراین رقابت‌پذیری به عنوان مجموعه‌ای از نهادها، سیاست‌ها و عواملی که بر جامعه تأثیر می‌گذارند توضیح داده می‌شود (Sener, 2013: 4) و در سطوح مختلف (محصول بنگاه، صنعت و کشور) معنای مختلفی دارد و دغدغه بسیاری از ملت‌ها است و بسیاری از کشورهای کوچک با سرعت زیادی در رقابت‌پذیری ارتقا پیدا کرده‌اند (Momaya, 2011). مفهوم رقابت‌پذیری که در سیر تکامل نظریه‌های مزیت و به ویژه مزیت رقابتی قرار دارد، از جنبه‌های خرد و کلان قابل بررسی است. انجمن جهانی اقتصاد (۲۰۱۵) در سطح کلان، عواملی مانند صادرات، دولت، مالی، زیرساخت‌ها، فن‌آوری، کار و موسسات، به‌عنوان عناصر کلیدی رقابت‌پذیری ملی معرفی می‌کند (World Economic Forum, 2015). شورچولوو<sup>۲</sup> (۲۰۰۲) معتقد است که رقابت‌پذیری، تعیین کننده توانایی یک کشور یا شرکت در خلق ثروت بیشتر نسبت به رقبای بازارهای جهانی از طریق ایجاد محیطی است که مطلوب خلق ارزش افزوده پایدار است (Shurchuluu, 2002). در دیدگاه مکتب نئوکلاسیک، رقابت به عنوان نظریه ایستای رقابت، بیانگر موقعیت تعادلی است که در واقع، پایانی بر تلاش بنگاه‌ها برای تسلط بر بازار است. در این مکتب، میزان رقابت بر اساس تعداد بنگاه‌های مشابه و نه بر اساس رفتار رقابتی تعیین می‌شود. در حالی که مخالفان این نظریه معتقدند که این وضعیت اساساً درگیر هیچ رقابتی نیست (جانی، ۱۳۹۰: ۱۴۹).

### شاخص‌های رقابت‌پذیری جهانی (GCI):<sup>۳</sup>

امروزه یکی از پرکاربردترین شاخص‌های رقابتی در میان دانشگاهیان، سیاست‌گذاران و رهبران تجاری شاخص رقابت‌پذیری جهانی است که از سال ۲۰۰۴ توسط مجمع جهانی اقتصاد (WEF) تهیه شده و بر روی عوامل اقتصاد کلان و اقتصاد خرد متمرکز است (perez-moreno et al, 2015: 1) این شاخص ابزاری کامل و همه جانبه جهت سنجش ارکان رقابت‌پذیری ملی محسوب شده و با فراهم نمودن میانگین وزنی برای بسیاری از مؤلفه‌ها، که هر یک به ارزیابی جنبه‌ای از رقابت‌پذیری اختصاص

1 Organization for economic cooperation and development (OECD)

2 Shurchuluu

3 Global competitiveness index

دارند، این مفهوم گسترده را قابل بررسی می‌سازد (گزارش رقابت‌پذیری جهانی، ۲۰۱۶-۲۰۱۷) عوامل تأثیرگذار در شاخص رقابت‌پذیری جهانی در سه شاخص فرعی: الزامات بنیادین (چهار متغیر)، عوامل مؤثر بر افزایش کارایی (شش متغیر) و عوامل مؤثر بر پیشرفته بودن و نوآوری (دو متغیر) دسته‌بندی می‌شود (معاونت امور اقتصادی، ۱۳۹۶). شاخص رقابت‌پذیری جهانی بر اساس نظریه مراحل مختلف توسعه اقتصادی، سه مرحله را در توسعه اقتصادی کشورها از یکدیگر بازشناخته است. این سطوح سه گانه به صورت زیر تعریف می‌شوند:

**سطح اول توسعه؛ نهاده محور!** کشورها بر اساس فاکتورهای سرمایه‌گذاری خود، اولویت کار و منابع طبیعی در رقابت هستند (۱۰: *perez-moreno et al, 2015*). حفظ رقابت در این مرحله از توسعه، در درجه نخست به عملکرد خوب نهادهای دولتی و خصوصی (رکن ۱)، توسعه مناسب زیرساخت‌ها (رکن ۲)، فضای با ثبات اقتصاد کلان (رکن ۳) و نیروی کار سالم دارای آموزش ابتدایی (رکن ۴) بستگی خواهد داشت (میراحسنی، ۱۳۹۲: ۱۱۰). نهادها اشاره به مجموعه‌ای از چارچوب‌های حقوقی تصمیم‌گیری دارد که تعاملات افراد و بنگاه‌ها را برای تولید ثروت و درآمد شکل می‌دهد. زیرساخت‌ها، مجموعه‌های فنی و تجهیزات ارتباطی حمل و نقلی را مدنظر دارد که بنگاه‌های خصوصی و دولتی را مورد حمایت قرار می‌دهد. محیط اقتصاد کلان به امنیت فیزیکی و حقوقی و مشوق‌های محیط کسب و کار اشاره دارد. بخش سلامت و آموزش ابتدایی، به سلامت و کارایی نیروی کار در محیط کسب و کار اشاره دارد (مصلح شیرازی و خلیفه، ۱۳۹۴: ۱۲۰).

**سطح دوم توسعه؛ کارایی محور!** این مرحله در مرحله بالاتری از رقابت قرار دارد (*perez-moreno et al, 2015*). با بالا رفتن درجه توسعه یافتگی افزایش یافته و دستمزدها افزایش می‌یابند. و با افزایش کارایی تولید هم، کیفیت تولیدات و دستمزدها افزایش می‌یابند اما قیمت‌ها نمی‌توانند زیاد شوند. در این مرحله رقابت از طریق آموزش و تربیت در سطوح عالی (رکن ۵)، کارایی بازار کالا (رکن ۶)، عملکرد خوب بازار کار (رکن ۷)، بازارهای مالی توسعه یافته (رکن ۸)، توانایی بهره‌برداری از مزایای فناوری‌های موجود (رکن ۹) و یک بازار بزرگ داخلی یا خارجی (رکن ۱۰) افزایش خواهد یافت. آموزش عالی و آموزش و پرورش به ارتقای مهارت و اثربخشی نیروی کار در محیط‌های اقتصادی اشاره دارد. کارایی بازار کالا به بررسی نحوه تبادل کالا و خدمات بین خریداران و فروشندگان بر مبنای مشتری مداری می‌پردازد. کارایی بازار کار به دنبال ایجاد شرایط مطلوب برای عملکرد و جابه‌جایی نیروی کار است. توسعه بازار مالی اشاره به ایجاد شرایط مطلوب تأمین منابع مالی و کاهش ریسک‌های سرمایه‌گذاری دارد. آمادگی فناوری، میزان آمادگی کشور برای دسترسی به فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی و به کارگیری آن‌ها را مدنظر قرار می‌دهد. اندازه بازار دامنه رقابت‌پذیری و محدوده جغرافیایی بازارهای کشور را نشان می‌دهد؛ در نهایت تکامل یافتگی کسب و کار، میزان کیفیت شبکه‌های تجاری و عملیات‌های آن‌ها را نشان می‌دهد (مصلح شیرازی و خلیفه، ۱۳۹۴: ۱۲۰).

**سطح سوم توسعه؛ خلاقیت محور!** در کشوری که در مرحله نوآوری قرار می‌گیرد دستمزدها تنها در صورتی که کسب و کار توان رقابت با محصولات جدید و منحصر به فرد را دارا باشد افزایش خواهند یافت. در این مرحله بنگاه‌ها می‌بایست با تولید کالاهای جدید و گوناگون با استفاده از پیچیده‌ترین فرآیندهای تولید (رکن ۱۱) و نوآوری‌های جدید (رکن ۱۲) رقابت نمایند (میراحسنی، ۱۳۹۲: ۱۱). میزان نوآوری و خلاقیت، محرک رقابت‌پذیری و خروج از دوران افول است. می‌توان با نگاهی ابتکاری به این سه شاخص مشاهده کرد که هر یک از آن‌ها پایه‌ای برای شاخص بعدی هستند؛ بدان معنا که لزوم دستیابی به عوامل افزایش دهنده کارایی، دستیابی به الزامات بنیادین<sup>۴</sup> و همچنین نیل به عوامل پیشرفته شدن و نوآوری، دستیابی به عوامل افزایش دهنده کارایی است.

مطالعات مختلفی در ارتباط با موضوع این مقاله در دنیا و ایران انجام گرفته است که هر کدام از زاویه خاصی به آن پرداخته‌اند. در این بخش به خلاصه‌ای از چند نمونه مطالعات ایرانی و خارجی که ارتباط بیشتری با موضوع دارند، پرداخته

می‌شود. میراحسنی (۱۳۹۲): در مقاله‌ای به شاخص‌های رقابت‌پذیری ایران و برخی کشورهای جهان از منظر گزارش مجمع جهانی اقتصاد (۲۰۱۳-۲۰۱۴) پرداخته است. نتایج این پژوهش نشان داد از میان ۱۶ عامل محدودکننده ایجاد کسب و کار، به ترتیب ۵ عامل ثبات سیاسی، ضوابط و مقررات ارزی، دسترسی به منابع مالی، تورم، بوروکراسی دولتی و زیرساخت ناکافی سهمی بیش از ۷۰ درصد از عوامل محدودکننده کسب و کار در ایران را به خود اختصاص داده‌اند.

جانی (۱۳۹۰): در مقاله‌ای به تبیین و تحلیل رقابت‌پذیری در کشورهای حوزه مورد نظر سند چشم‌انداز و اولویت‌های ایران در ارتقای رقابت‌پذیری پرداخته است، نتایج این پژوهش بیانگر کارا کردن سیاست‌های حمایتی و رقابتی، اصلاح قوانین و رویه‌های بازار کار، توسعه بازار مالی، توجه به آثار تورمی سیاست‌ها، استفاده از ظرفیت‌های موجود قوانین و اصلاح آن‌ها در حوزه حمایت از مالکیت معنوی و سرمایه‌گذاری خارجی، افزایش نظارت و توان ارزیابی و اصلاح استانداردهای موجود را به عنوان اولویت‌های ایران در ارتقای رقابت‌پذیری و تحقق اهداف سند چشم‌انداز خاطر نشان می‌سازد. مصلح شیرازی و خلیفه (۱۳۹۴): در مقاله‌ای به اندازه‌گیری کارایی رقابت‌پذیری جهانی ایران در مقایسه با کشورهای منتخب با استفاده از مدل دومرحله‌ای تحلیل پوششی داده‌ها پرداخته‌اند، نتایج این پژوهش نشان داد شاخص رقابت‌پذیری جهانی ایران طی سال‌های اشاره شده روند مناسبی را طی نکرده است و تحقق اهداف سند چشم‌انداز بیست ساله نیازمند الگوبرداری از کشورهای مرجع مشخص شده در این پژوهش است.

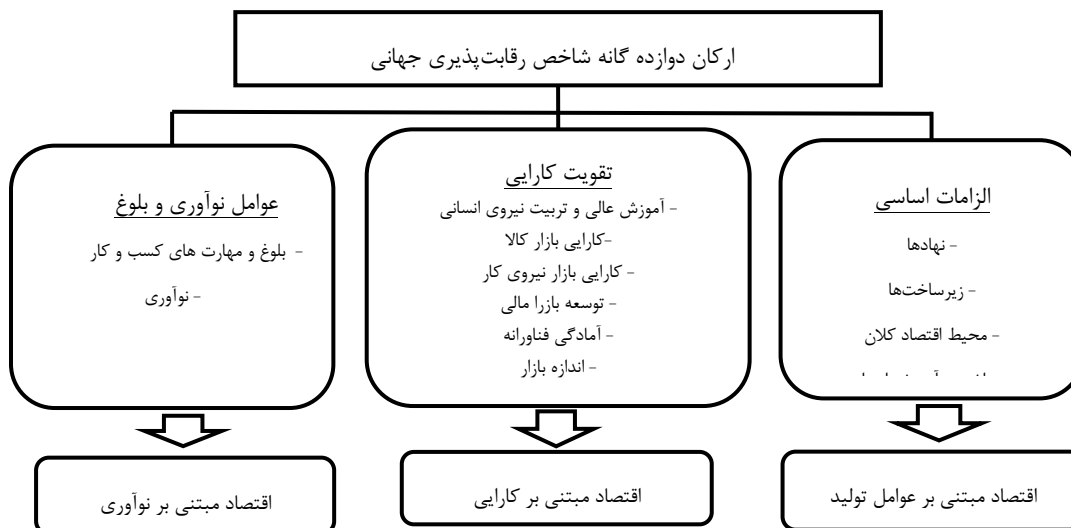
وی و وکوویت<sup>۱</sup> (۲۰۱۰): در پژوهشی که برای غرب چین با عنوان «رقابت‌پذیری منطقه‌ای» انجام دادند در این پژوهش رقابت‌پذیری منطقه‌ای در غرب چین و عامل‌های مؤثر در آن را بررسی کردند و در نهایت برخی استراتژی عملی در مورد چگونگی کمک به مناطق غربی برای ایجاد یک محیط مساعد برای جذب سرمایه‌گذاری‌های ملی و بین‌المللی پیشنهاد دادند. سنر<sup>۲</sup> (۲۰۱۳): در مقاله‌ای به تحلیل جایگاه رقابت اقتصادی ترکیه در محدوده شاخص جهانی رقابت بین‌المللی WEF در دوره ۲۰۱۱-۲۰۱۲ پرداخته است. نتایج این مقاله بیانگر این بود که رتبه اقتصادی کشور ترکیه از لحاظ شاخص‌های الزامات اساسی ۶۴، در شاخص افزایش کارایی ۵۲ و در عوامل نوآوری و پیچیدگی رتبه ۵۸ را کسب کرده است. با این شرایط، برای ترکیه حیاتی می‌باشد که به منظور دستیابی به رشد اقتصادی پایدار درازمدت، سطح رقابت را بهبود ببخشد. در ارتباط با رقابت‌پذیری، دامنه پژوهش‌ها در کشور با قرار گرفتن کشور ایران از سال ۲۰۱۰ در فهرست رقابت‌پذیری مجمع جهانی اقتصاد افزایش یافته است که به نظر می‌رسد در پژوهش‌های گذشته بیشتر به تحلیل جایگاه کشورهای منتخب با کشور ایران از لحاظ شاخص‌های رقابت‌پذیری جهانی پرداخته شده است. مروری بر پیشینه پژوهش چنین فرضیه‌ای را قوام بخشیده و مبین پژوهش‌های بسیار اندک در زمینه الگوی پراکنش فضایی شاخص‌های رقابت‌پذیری جهانی در کشورهای غرب آسیا است. از این‌رو، بارزترین تفاوت پژوهش‌های قبلی با این پژوهش در این می‌باشد که در تحقیقات قبلی از تکنیک‌های تصمیم‌گیری چند معیاره و آمار خود همبستگی فضایی (موران جهانی) استفاده نشده است.

#### مواد و روش تحقیق:

پژوهش حاضر از لحاظ هدف‌گذاری به عنوان یک مطالعه کاربردی و از لحاظ روش‌شناسی به شیوه «توصیفی - تحلیلی» به انجام رسیده است. قلمرو جغرافیایی این تحقیق ۱۲ کشور غرب آسیا (کشورهای عراق و سوریه در این گزارش قرار نگرفته بودند) براساس گزارش سال ۲۰۱۷-۲۰۱۸ انجمن جهانی اقتصاد (World Economic Forum) می‌باشد. ابزار گردآوری اطلاعات برای بررسی توزیع فضایی شاخص‌های رقابت‌پذیری جهانی در قالب ۱۲ مؤلفه اصلی می‌باشد. داده‌های مربوط به آن‌ها از گزارش (Report on Global Competitiveness Index (GCI)) گردآوری شده است برای تجزیه و تحلیل اطلاعات از مدل‌های آنتروپی شانون، تکنیک تصمیم‌گیری چند معیاره تاپسیس (TOPSIS)، ضریب پراکندگی (C.V)، روش خود همبستگی فضایی موران جهانی (Moran's) و از نرم‌افزار Arc Gis استفاده شده است.

شاخص‌های انتخاب شده برای انجام این پژوهش: بر اساس ارکان دوازده گانه‌ای رقابت‌پذیری جهانی که در ۳ زیر شاخص اصلی "الزامات اساسی" کارایی" و عوامل "نوآوری و بلوغ" می‌باشد. بر این اساس، ارکان الزامات اساسی، نهادها، زیرساخت‌ها، محیط اقتصاد کلان، بهداشت و آموزش ابتدایی هستند. ارکان عوامل افزایش کارایی مشتمل بر مواردی چون آموزش عالی و حرفه‌ای، کارایی بازار کالا، کارایی نیروی کار، توسعه بازار مالی، آمادگی فناورانه و اندازه بازار می‌باشد و ارکان عوامل نوآوری و بلوغ شامل مهارت کسب و کار و نوآوری است (گزارش رقابت‌پذیری جهانی، ۲۰۱۷).

نمودار ۱- شاخص‌های مورد مطالعه



منبع: گزارش رقابت‌پذیری جهانی ۲۰۱۷-۲۰۱۸: ۱۲.

جدول ۱- شاخص‌های مورد استفاده در پژوهش

عوامل نوآوری و پیشرفت		تقویت کننده‌های کارایی						الزامات اساسی			شاخص‌های رقابت پذیری جهانی	
نوآوری	پیشرفت کسب و کار	اندازه بازار	آمادگی فناورانه	توسعه بازار مالی	کارایی بازار کار	کارایی بازار کالا	آموزش عالی و تربیت نیروی انسانی	سلامت و تحصیلات ابتدایی	محیط اقتصاد کلان	زیرساخت‌ها	نهادها	کشورها
۴/۶	۵/۳	۴/۹	۵/۸	۴/۸	۵/۲	۵/۶	۵/۰	۶/۳	۵/۶	۶/۳	۵/۹	امارات متحده عربی
۳/۶	۴/۳	۳/۶	۴/۳	۴/۰	۴/۰	۴/۵	۴/۵	۵/۶	۳/۸	۴/۳	۴/۵	اردن
۳/۳	۳/۷	۵/۲	۳/۶	۳/۰	۳/۳	۴/۰	۴/۷	۶/۰	۵/۲	۴/۴	۳/۷	ایران
۳/۶	۴/۵	۳/۳	۵/۶	۴/۳	۴/۶	۵/۰	۵/۰	۶/۲	۴/۰	۵/۱	۵/۰	بحرین
۳/۷	۴/۵	۵/۴	۴/۹	۴/۲	۴/۱	۴/۶	۴/۹	۶/۰	۴/۹	۵/۲	۵/۰	عربستان سعودی
۳/۳	۴/۰	۴/۱	۴/۵	۴/۲	۳/۵	۴/۵	۴/۴	۵/۹	۴/۷	۴/۹	۵/۰	عمان
۴/۷	۵/۰	۴/۴	۵/۴	۴/۷	۴/۹	۵/۲	۵/۰	۶/۲	۵/۹	۵/۸	۵/۶	قطر
۳/۰	۴/۰	۴/۴	۴/۳	۴/۱	۳/۶	۴/۲	۳/۹	۵/۶	۵/۶	۴/۳	۴/۰	کویت
۳/۴	۴/۲	۳/۶	۴/۴	۳/۹	۳/۷	۴/۴	۴/۳	۵/۸	۲/۵	۲/۸	۳/۲	لبنان
۲/۹	۳/۸	۵/۱	۳/۵	۳/۹	۳/۲	۴/۱	۳/۶	۵/۵	۲/۶	۴/۱	۳/۹	مصر
۲/۴	۲/۹	۳/۱	۲/۰	۲/۲	۳/۰	۳/۴	۲/۲	۴/۷	۲/۸	۱/۸	۲/۷	یمن
۵/۸	۵/۳	۳۴/۳	۶/۲	۵/۱	۴/۹	۴/۸	۵/۴	۶/۳	۵/۲	۵/۴	۴/۹	رژیم اشغالگر قدس

Source: Report on Global Competitiveness Index (GCI)

محدوده مورد مطالعه:

غرب آسیا از میانه قرن بیستم، مرکز توجه جهانی و شاید حساس‌ترین منطقه جهان از نظر استراتژیکی، اقتصادی، سیاسی و فرهنگی بوده‌است. این منطقه دارای بزرگ‌ترین منابع نفت و مکان کشمکش‌های دراز مدت اعراب و رژیم اشغالگر قدس است.

این ناحیه گروه‌های فرهنگی و نژادی گوناگونی از قبیل فرهنگ‌های ایرانی، عربی، بربرها، ترکی، کردی، یهودی و آسوری را در خود جای داده‌است. زبان‌های اصلی این منطقه فارسی، عربی، ترکی، کردی، عبری و آسوری است. در مورد تقسیم‌بندی منطقه غرب آسیا اتفاق نظر یکسان وجود ندارد و در کل این منطقه شامل کشورهای (ایران، عربستان، کویت، لبنان، فلسطین اشغالی، عمان، یمن، سوریه، عراق، قطر، امارات متحده عربی، بحرین، اردن، مصر) می‌باشد. که این کشورها در سال ۲۰۱۸ در مجموع ۳۴۸۷۶۱۹۴۶ نفر از جمعیت جهان را به خود اختصاص داده‌اند. در بین این کشورها مصر با ۹۹۳۷۵۷۴۱ نفر پرجمعیت‌ترین و بحرین با ۱۵۶۶۹۹۳ نفر کم‌جمعیت‌ترین می‌باشند. کشور ایران با جمعیتی بالغ بر ۸۲۰۱۱۷۳۵ نفر جمعیت دومین کشور پرجمعیت این منطقه می‌باشد.

### یافته‌های پژوهش:

همان‌طور که در بالا نیز اشاره شد برای اولویت‌بندی و تعیین جایگاه هر یک از کشورهای مورد مطالعه از لحاظ شاخص‌های رقابت‌پذیری جهانی از روش تاپسیس استفاده شده است. این روش که جزء مدل‌های جبرانی (مدل‌هایی که در مبادله بین شاخص‌ها مهم است) و از زیرگروه سازشی (در مدل‌های زیرگروه سازشی، گزینه‌ای ارجح خواهد بود که نزدیک‌ترین گزینه، به راه‌حل ایده‌آل است) می‌باشد (اصغرپور، ۱۳۸۷: ۲۷۰-۲۱۳). در این پژوهش بعد از تشکیل ماتریس تصمیم‌گیری، ماتریس وزن-دهی و سایر ساختار این مدل نتایج رتبه‌بندی کشورهای به تفکیک مؤلفه‌های دوازده‌گانه و کلی رقابت‌پذیری به شرح جدول زیر می‌باشد.

جدول ۲- رتبه کشورهای منطقه غرب آسیا از نظر شاخص‌های رقابت‌پذیری با استفاده از تکنیک تاپسیس

کشورها	نهاده‌ها	زیرساخت‌ها	محیط اقتصاد کلان	سلامت و تحصیلات ابتدایی	آموزش عالی و تربیت نیروی انسانی	کارایی بازار کالا	کارایی بازار کار	توسعه بازار مالی	آمادگی فناوریانه	اندازه بازار	پیشرفت کسب و کار	نوآوری	کلی	رتبه	
														CLi	CLi
امارات متحده عربی	۰/۸۷۵	۰/۱۷۱۹	۰/۳۸۲	۰/۵۶۳	۰/۷۱۹	۰/۵۰	۰/۴۵۵	۰/۶۲۱	۰/۵۴۸	۰/۲۱۷	۰/۵۸۳	۰/۳۴۷	۰/۱۸۶۱	۱	۰/۱۸۶۱
اردن	۰/۷۱۹	۰/۵۵۶	۰/۳۸۲	۰/۵۶۳	۰/۷۱۹	۰/۵۰	۰/۴۵۵	۰/۶۲۱	۰/۵۴۸	۰/۲۱۷	۰/۵۸۳	۰/۳۴۷	۰/۱۴۱۰	۹	۰/۱۴۱۰
ایران	۰/۷۸۱	۰/۵۷۸	۰/۷۹۴	۰/۸۱۳	۰/۷۸۱	۰/۲۷۳	۰/۱۳۶	۰/۲۷۶	۰/۳۸۱	۰/۹۱۳	۰/۳۳۴	۰/۱۲۶۵	۰/۱۵۱۱	۸	۰/۱۵۱۱
بحرین	۰/۸۷۵	۰/۷۳۳	۰/۴۱۱	۰/۹۳۸	۰/۸۷۵	۰/۷۲۷	۰/۷۲۷	۰/۷۲۴	۰/۸۵۷	۰/۰۸۷	۰/۶۶۷	۰/۳۵۳	۰/۱۶۲۸	۵	۰/۱۶۲۸
عربستان سعودی	۰/۸۴۴	۰/۷۵۶	۰/۷۰۶	۰/۸۱۳	۰/۸۴۴	۰/۵۴۵	۰/۵۰	۰/۶۹۰	۰/۶۹۰	۱	۰/۶۶۷	۰/۳۸۲	۰/۱۶۶۸	۴	۰/۱۶۶۸
عمان	۰/۶۸۸	۰/۶۸۹	۰/۶۴۷	۰/۷۵۰	۰/۶۸۸	۰/۵۰	۰/۲۲۷	۰/۶۹۰	۰/۵۹۵	۰/۴۳۵	۰/۴۵۸	۰/۱۶۶۵	۰/۱۵۸۷	۶	۰/۱۵۸۷
قطر	۰/۸۷۵	۰/۸۸۹	۱	۰/۹۳۸	۰/۸۷۵	۰/۸۱۸	۰/۸۶۴	۰/۸۶۲	۰/۸۱۰	۰/۵۶۵	۰/۸۷۵	۰/۱۶۷۶	۰/۱۸۳۳	۳	۰/۱۸۳۳
کویت	۰/۵۳۱	۰/۵۵۶	۰/۹۱۲	۰/۵۶۳	۰/۵۳۱	۰/۳۶۴	۰/۲۷۳	۰/۶۵۵	۰/۵۴۸	۰/۵۶۵	۰/۴۵۸	۰/۱۷۶	۰/۱۵۴۸	۷	۰/۱۵۴۸
لبنان	۰/۶۵۶	۰/۲۲۲	۰	۰/۶۸۸	۰/۶۵۶	۰/۴۵۵	۰/۳۱۸	۰/۱۰۹۱	۰/۵۸۶	۰/۲۱۷	۰/۵۴۲	۰/۲۹۴	۰/۳۲۸	۱۱	۰/۳۲۸
مصر	۰/۴۳۸	۰/۵۱۱	۰/۲۰۲۹	۰/۵۰	۰/۴۳۸	۰/۳۱۸	۰/۱۰۹۱	۰/۵۸۶	۰/۳۵۷	۰/۸۷۰	۰/۳۷۵	۰/۱۴۷	۰/۳۵۹	۱۰	۰/۳۵۹
یمن	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰/۰۳۶۷	۱۲	۰/۰۳۶۷
رژیم اشغالگر قدس	۱	۰/۸۰	۰/۷۹۴	۱	۱	۰/۶۳۶	۰/۸۶۴	۱	۱	۱	۱	۱	۰/۸۳۷	۲	۰/۸۳۷
میانگین	۰/۶۹۰	۰/۶۰۷	۰/۵۵۹	۰/۷۱۴	۰/۶۹۰	۰/۵۱۱	۰/۴۵۵	۰/۶۳۲	۰/۶۰۵	۰/۵۱۵	۰/۵۸۰	۰/۳۸۰	۰/۵۵۸		
انحراف معیار	۰/۲۶۹	۰/۳۷۸	۰/۳۶۲	۰/۲۸۴	۰/۲۶۹	۰/۲۶۶	۰/۳۳۷	۰/۲۷۱	۰/۲۷۷	۰/۳۳۴	۰/۱۲۹۰	۰/۲۷۳	۰/۲۴۰		
ضریب اختلاف (CV)	۰/۳۹۰	۰/۴۵۷	۰/۴۵۸	۰/۳۹۸	۰/۳۹۰	۰/۵۲۰	۰/۷۴۲	۰/۴۲۸	۰/۴۵۸	۰/۶۴۹	۰/۵۰۰	۰/۷۱۸	۰/۴۲۰		

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۷.

مؤلفه نهاده‌ها: در این مؤلفه رژیم اشغالگر قدس با بیشترین میزان تاپسیس (۱) در جایگاه اول و کشور یمن با کمترین میزان (۰) در جایگاه آخر قرار گرفتند. کشورهای امارات متحده عربی، قطر و بحرین با کسب میزان تاپسیس (۰/۸۷۵) مشترکاً جایگاه دوم را کسب کردند. کشور ایران در این مؤلفه با میزان تاپسیس (۰/۷۸۱) در جایگاه ششم قرار گرفته است. مؤلفه زیرساخت‌ها: از لحاظ این مؤلفه کشورهای امارات متحده عربی، قطر و رژیم اشغالگر قدس به ترتیب با کسب میزان تاپسیس ۱،

۰/۸۸۹ و ۰/۸۰ در جایگاه اول تا سوم قرار دارند. کشور یمن با کمترین میزان تاپسیس در جایگاه آخر و کشور ایران با میزان تاپسیس ۰/۵۷۸ در جایگاه هفتم قرار دارد.

مؤلفه محیط اقتصاد کلان: از نظر این مولفه کشور قطر و رژیم اشغالگر قدس با میزان تاپسیس ۱ مشترکاً در جایگاه اول و امارات با ۰/۹۱۲ در جایگاه دوم قرار گرفتند. کشور ایران با کسب میزان تاپسیس ۰/۷۹۴ در جایگاه چهارم قرار گرفته است که در مقایسه با مولفه‌های دوازده گانه رقابت‌پذیری جهانی در این مولفه در وضعیت مطلوبی قرار دارد. مؤلفه سلامت و تحصیلات ابتدایی: از لحاظ این مولفه کشور امارات متحده عربی و رژیم اشغالگر قدس با میزان تاپسیس ۱ مشترکاً در جایگاه اول و قطر با امتیاز ۰/۹۳۸ در جایگاه سوم قرار دارند. کشور ایران با کسب میزان تاپسیس ۰/۸۱۳ در جایگاه پنجم قرار گرفته است.

مؤلفه آموزش عالی و تربیت نیروی انسانی: از لحاظ این مولفه رژیم اشغالگر قدس با بیشترین میزان تاپسیس (۱) در جایگاه اول و کشور یمن با کمترین میزان (۰) در جایگاه آخر قرار گرفتند. کشورهای امارات متحده عربی، قطر و بحرین با کسب میزان تاپسیس (۰/۸۷۵) مشترکاً جایگاه دوم را کسب کردند. کشور ایران در این مؤلفه با میزان تاپسیس (۰/۷۸۱) در جایگاه ششم قرار گرفته است. مؤلفه کارایی بازار کالا: در این مولفه کشور امارات متحده عربی با میزان تاپسیس ۱ در جایگاه اول و قطر با امتیاز ۰/۹۳۸ در جایگاه دوم و بحرین با امتیاز ۰/۷۲۷ در جایگاه سوم قرار دارند. کشور ایران با کسب میزان تاپسیس ۰/۲۷۳ در جایگاه یازدهم قرار گرفته است. که در مقایسه با مولفه‌های رقابت‌پذیری جهانی در این مؤلفه در وضعیت نامطلوبی قرار گرفته است.

مؤلفه کارایی بازار کار: از لحاظ این مولفه کشور امارات متحده عربی با میزان تاپسیس ۱ در رتبه اول قرار دارد قطر و رژیم اشغالگر قدس به ترتیب با کسب میزان تاپسیس ۰/۸۶۴ مشترکاً در جای دوم قرار دارند. کشور ایران با کسب میزان تاپسیس ۰/۱۳۶ در جایگاه دهم قرار گرفته است. که در مقایسه با مولفه‌های دوازده گانه رقابت‌پذیری جهانی در این مولفه در وضعیت نامطلوبی قرار گرفته است. مؤلفه توسعه بازار مالی: از لحاظ این مؤلفه رژیم اشغالگر قدس با بیشترین میزان تاپسیس (۱) در جایگاه اول و کشور یمن با کمترین میزان (۰) در جایگاه آخر قرار گرفتند. کشورهای امارات متحده عربی و قطر با کسب میزان تاپسیس ۰/۸۷۵ و ۰/۸۶۲ جایگاه‌های دوم و سوم را به خود اختصاص داده‌اند. کشور ایران در این مؤلفه با میزان تاپسیس (۰/۲۷۶) در جایگاه یازدهم قرار گرفته است. در مقایسه با مولفه‌های دوازده گانه رقابت‌پذیری جهانی در این مولفه هم در وضعیت نامطلوبی قرار گرفته است.

مؤلفه آمادگی فناوری: از لحاظ این مولفه رژیم اشغالگر قدس با بیشترین میزان تاپسیس (۱) در جایگاه اول و کشور امارات متحده عربی با میزان (۱) در جایگاه دوم و کشور بحرین با میزان ۰/۸۵۷ در جایگاه سوم قرار گرفتند. ایران در این مولفه با میزان تاپسیس (۰/۳۸۱) در جایگاه دهم قرار گرفته است. مؤلفه اندازه بازار: در این مولفه کشور عربستان با بیشترین میزان تاپسیس (۱) در جایگاه اول و کشور ایران با میزان ۰/۹۱۳ و کشور مصر با میزان ۰/۸۷۰ جایگاه سوم به خود اختصاص دادند. دلیل کسب این جایگاه برای کشورهای عربستان، مصر و ایران دسترسی به بازارهای داخلی و خارجی می‌باشد.

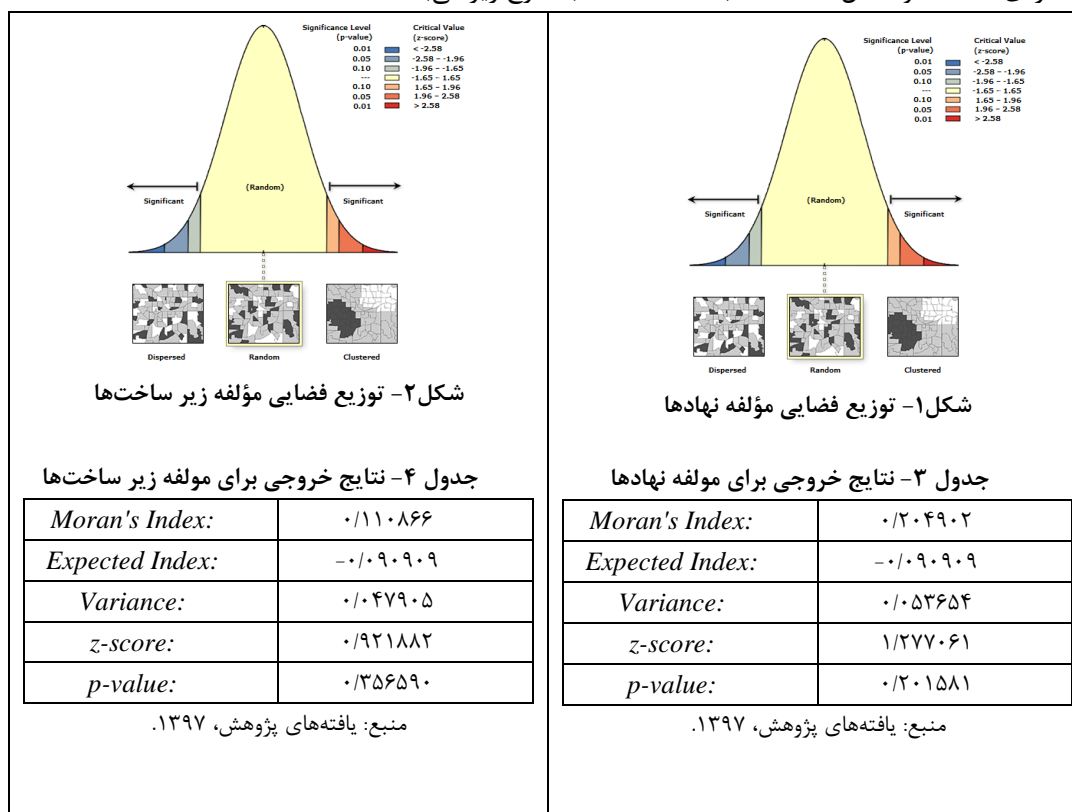
مؤلفه پیشرفت کسب و کار: از نظر این مولفه کشور امارات متحده عربی و رژیم اشغالگر قدس با میزان تاپسیس ۱ مشترکاً در جایگاه اول و کشور قطر با میزان ۰/۸۷۵ در جایگاه سوم قرار گرفتند. کشور ایران در این مولفه با میزان تاپسیس (۰/۳۳۴) در جایگاه یازدهم قرار گرفته است. در این مؤلفه هم در در بین کشورهای مورد مطالعه در وضعیت نامطلوبی قرار گرفته است. مؤلفه نوآوری: از لحاظ این مؤلفه رژیم اشغالگر قدس با بیشترین میزان تاپسیس (۱) با فاصله زیاد در جایگاه اول و کشور قطر با میزان ۰/۶۷۷ در جایگاه دوم و کشور امارات متحده عربی با میزان ۰/۶۴۷ در جایگاه سوم قرار گرفتند. کشور ایران در این مؤلفه با میزان تاپسیس (۰/۲۶۵) در جایگاه هشتم قرار گرفته است. در این مؤلفه کشور یمن با کسب کمترین میزان تاپسیس (۰) جایگاه آخر را به خود اختصاص داده است. نتایج جدول شماره (۲) بیانگر این می‌باشد کشورهای امارات متحده عربی، رژیم اشغالگر قدس و قطر در رتبه‌های اول تا دوم قرار گرفتند. در این بین کشور ایران با کسب میزان امتیاز تاپسیس ۰/۵۱ در جایگاه هشتم و کشور یمن نیز با کمترین امتیاز در جایگاه آخر قرار گرفته است. با توجه به رتبه‌بندی به دست آمده می‌توان نتیجه‌گیری کرد که کشورهای کم جمعیت عرب حوزه حاشیه خلیج فارس (امارات متحده عربی و قطر) از نظر شاخص‌های

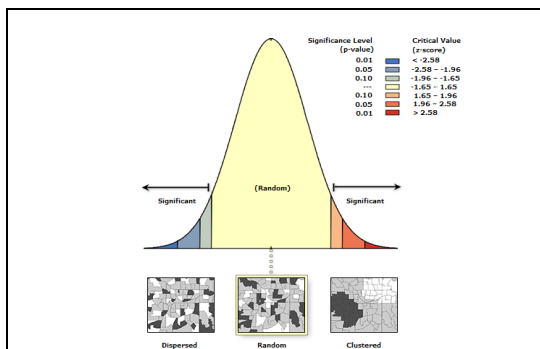


رقابت‌پذیری جهانی در وضعیت مطلوب و کشورهای پرمجموع غرب آسیا مانند مصر و ایران در وضعیت مطلوبی قرار ندارند. استفاده از مدل ضریب پراکندگی ( $C.V$ ) نشان می‌دهد در بین مؤلفه‌های رقابت‌پذیری جهانی، بیشترین میزان نابرابری در مؤلفه کارایی بازار کار (۰/۷۴۲) و کمترین میزان نابرابری در مؤلفه‌های نهادها و آموزش عالی و تربیت نیروی انسانی (۰/۳۹۰) بوده است. در مجموع ضریب پراکندگی ( $C.V$ ) ۰/۴۳۰ درصد بوده است که بیانگر شکاف نسبتاً عمیق توسعه بین کشورهای منتخب و میزان نابرابری‌های رقابت‌پذیری جهانی است.

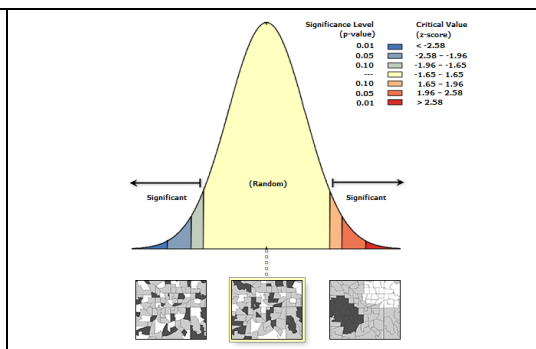
### بررسی الگوی توزیع فضایی شاخص‌های رقابت‌پذیری جهانی در کشورهای غرب آسیا :

همان‌طور که در بالا نیز اشاره شد برای شناسایی الگوهای توزیع شاخص‌های رقابت‌پذیری جهانی در کشورهای غرب آسیا از روش خودهسته‌نگی فضایی موران جهانی محیط نرم‌افزار *ARC Gis* استفاده شده است. شاخص موران یکی از بهترین شاخص‌ها برای تشخیص خوشه‌بندی است (محمدی و فیروزی مجنده، ۱۳۹۵: ۵۸). این شاخص تشخیص می‌دهد که آیا نواحی مجاور به طور کلی دارای ارزش مشابه یا غیر مشابه می‌باشند. ارزش موران بین ۱ و -۱ است. ارزش نزدیک به ۱ به معنای توزیع به صورت خوشه‌ای و ارزش نزدیک به -۱ نشانگر توزیع تصادفی عناصر می‌باشد می‌توان مدل را بر حسب فیلدهای مختلف (جمعیت، جنسیت و ...) اجرا نمود و نتیجه بصورت خوشه‌ای (*clustered*)، تصادفی (*random*) و یا پراکنده (*dispersed*) روی شکل خروجی مدل نشان داده می‌شود (*Rahnama et al., 2013: 103*). نتایج حاصل از محاسبات به صورت جداول شماره‌ی (۱۴-۳) و اشکال (۱-۱۲) به دست آمد که به شرح زیر می‌باشد.





شکل ۴- توزیع فضایی مؤلفه سلامت و تحصیلات ابتدایی



شکل ۳- توزیع فضایی مؤلفه محیط اقتصاد کلان

جدول ۶- نتایج خروجی برای مؤلفه سلامت و تحصیلات ابتدایی

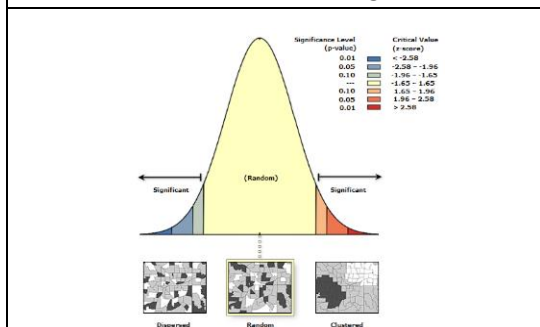
Moran's Index:	۰/۱۱۲۱۶۳
Expected Index:	-۰/۰۹۰۹۰۹
Variance:	۰/۰۴۲۵۵۹
z-score:	۰/۹۸۴۳۶۷
p-value:	۰/۳۲۴۹۳۵۴

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۷.

جدول ۵- نتایج خروجی برای مؤلفه محیط اقتصاد کلان

Moran's Index:	۰/۲۰۴۹۰۲
Expected Index:	-۰/۰۹۰۹۰۹
Variance:	۰/۰۵۳۶۵۴
z-score:	۱/۲۷۷۰۶۱
p-value:	۰/۲۰۱۵۸۱

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۷.

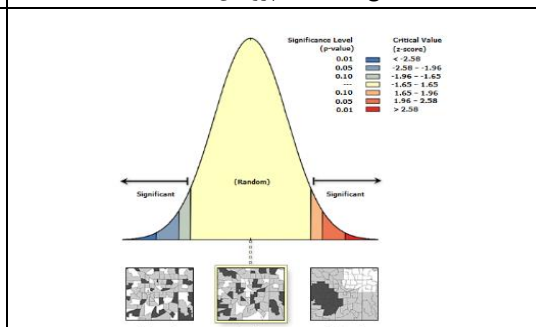


شکل ۶- توزیع فضایی مؤلفه کارایی بازار کالا

جدول ۸- نتایج خروجی برای مؤلفه کارایی بازار کالا

Moran's Index:	۰/۰۸۲۲۴۸
Expected Index:	-۰/۰۹۰۹۰۹
Variance:	۰/۰۴۸۴۲۶
z-score:	۰/۷۸۶۸۶۸
p-value:	۰/۴۳۱۳۵۹

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۷.

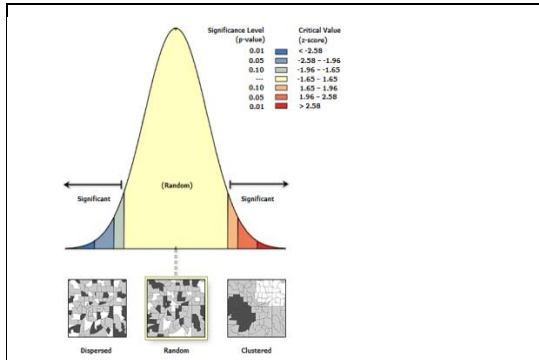


شکل ۵- توزیع فضایی مؤلفه آموزش ضمن خدمت و عالی

جدول ۷- نتایج خروجی برای مؤلفه آموزش ضمن خدمت و عالی

Moran's Index:	۰/۰۶۳۵۲۷
Expected Index:	-۰/۰۹۰۹۰۹
Variance:	۰/۰۴۰۸۷۶
z-score:	۰/۷۶۳۸۶۰
p-value:	۰/۴۴۴۹۵۱

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۷.

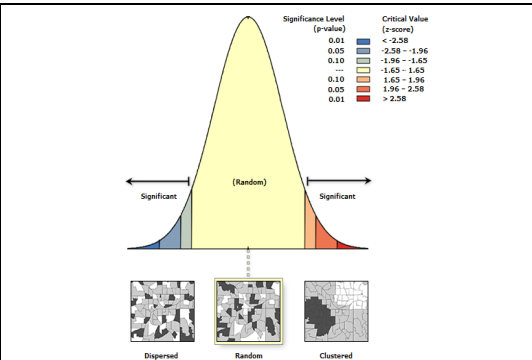


شکل ۸- توزیع فضایی مؤلفه توسعه بازار مالی

جدول ۱۰- نتایج خروجی برای مؤلفه توسعه بازار مالی

Moran's Index:	۰/۰۴۲۰۶۶
Expected Index:	-۰/۰۹۰۹۰۹
Variance:	۰/۰۴۵۴۰۴
z-score:	۰/۶۲۴۰۵۵
p-value:	۰/۵۳۲۵۹۱

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۷.

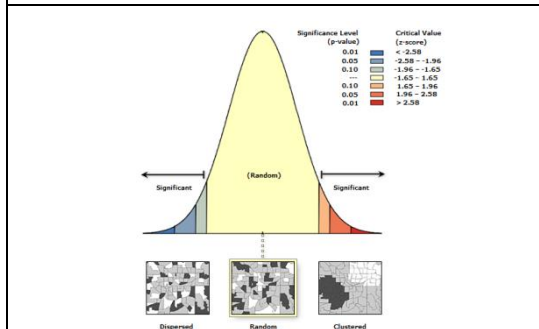


شکل ۷- توزیع فضایی مؤلفه کارایی بازار نیروی کار

جدول ۹- نتایج خروجی برای مؤلفه کارایی بازار نیروی کار

Moran's Index:	۰/۰۷۱۴۰۹
Expected Index:	-۰/۰۹۰۹۰۹
Variance:	۰/۰۵۵۸۸۸
z-score:	۰/۶۸۶۶۰۳
p-value:	۰/۴۹۲۳۳۳

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۷.

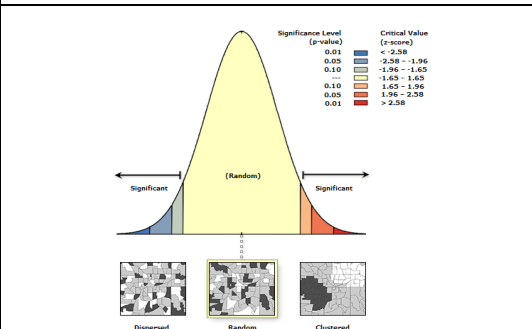


شکل ۱۰- توزیع فضایی مؤلفه اندازه بازار

جدول ۱۲- نتایج خروجی برای مؤلفه اندازه بازار

Moran's Index:	-۰/۲۳۵۸۴۰
Expected Index:	-۰/۰۹۰۹۰۹
Variance:	۰/۰۵۶۴۰۵
z-score:	-۰/۶۱۰۲۳۹
p-value:	۰/۵۴۱۷۰۴

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۷.

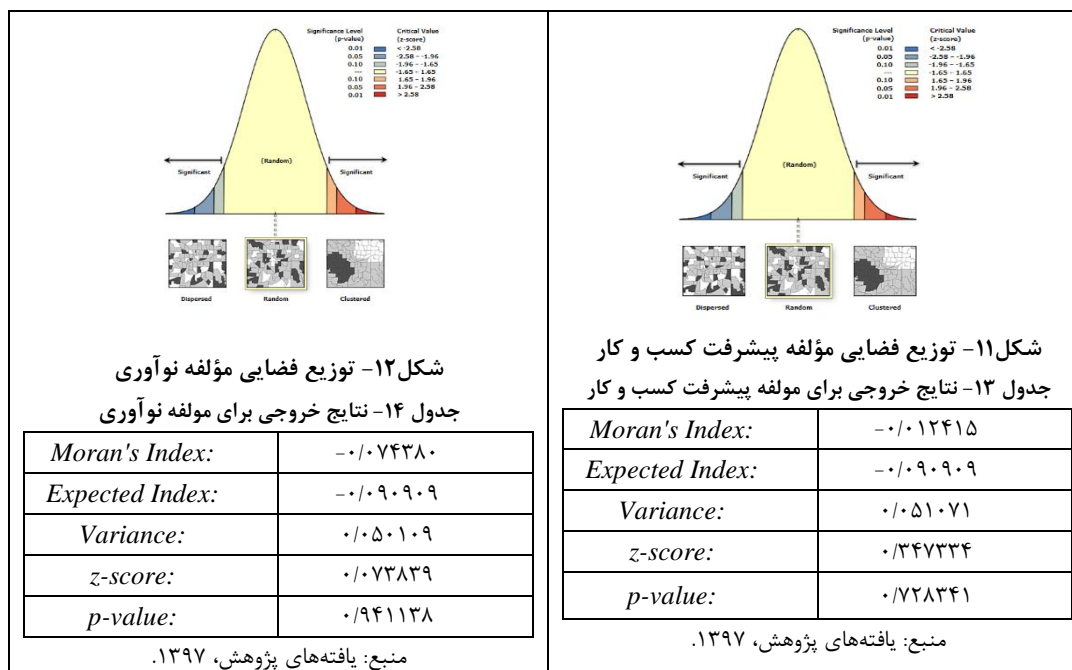


شکل ۹- توزیع فضایی مؤلفه آمادگی فناوریانه

جدول ۱۱- نتایج خروجی برای مؤلفه آمادگی فناوریانه

Moran's Index:	۰/۰۷۹۰۷۶
Expected Index:	-۰/۰۹۰۹۰۹
Variance:	۰/۰۴۹۲۰۷
z-score:	۰/۷۶۶۲۹۸
p-value:	۰/۴۴۳۴۹۹

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۷.



با توجه به نتایج به دست آمده در فوق، میزان شاخص موران در تمام مؤلفه‌های دوازده‌گانه رقابت‌پذیری کمتر از یک می‌باشد که نتیجه می‌گیریم الگوی توزیع مؤلفه‌ها در بین کشورهای منطقه غرب آسیا به صورت الگوی تصادفی بوده و این نشانگر بدون برنامه‌ریزی بودن توزیع فضایی شاخص‌های رقابت‌پذیری است. در بین این مؤلفه‌ها بالاترین مقدار ضریب موران مربوط به نهادها با مقدار (*Moran's Index*: ۰/۲۰۴۹) می‌باشد که بیشتر از سایر مؤلفه‌ها به سمت عدد ۱ تمایل داشته است که این مؤلفه در بین کشورها به سمت خوشه‌ای بودن در حالت حرکت می‌باشد. مقدار میانگین فاصله مورد انتظار برای آن برابر ۰/۰۹۰۹-، نسبت نزدیک‌ترین همسایه ۱/۲۷۷ و امتیاز استاندارد محاسبه شده در این مورد برابر با ۱/۲۷۷ است که با توجه به میزان *p-value* نتیجه می‌گیریم که این تصادفی بودن آماری معنادار می‌باشد. در سوی دیگر کمترین مقدار ضریب موران برای مؤلفه اندازه بازار (*Moran's Index*: -۰/۲۳۵۸) تعلق دارد. مقدار میانگین فاصله مورد انتظار برابر ۰/۰۹۰۹- و مقدار ۰/۶۱۰۲- *z-score* محاسبه شده است.

#### نتیجه‌گیری:

مجمع جهانی اقتصاد از سال ۱۹۷۹ تاکنون گزارش اقتصاد کشورها را بر مبنای شاخص رقابت‌پذیری منتشر می‌کند؛ اما تنها از سال ۲۰۱۰ رتبه ایران در این شاخص مورد سنجش قرار گرفته است. شاخص رقابت‌پذیری جهانی یک شاخص ترکیبی و یکپارچه است که به طور سالانه منتشر و ابزاری همه‌جانبه جهت سنجش ارکان رقابت‌پذیری ملی در اقتصاد خرد و کلان محسوب می‌شود. با توجه به هدف و نتایج تجزیه و تحلیل انجام شده در این پژوهش کشورهای امارت متحده عربی، رژیم اشغالگر قدس و قطر با کسب بالاترین میزان امتیاز تاپسیس به ترتیب ۰/۸۶، ۰/۸۳ و ۰/۸۴ در رتبه‌های اول تا دوم قرار گرفتند که با نتایج گزارش سالانه مجمع جهانی اقتصاد در سال ۲۰۱۸ همسو و یکسان می‌باشد. در این بین کشور ایران با کسب میزان امتیاز تاپسیس ۰/۵۱ در جایگاه هشتم و کشور یمن نیز با کمترین امتیاز در جایگاه آخر قرار گرفته است. نتایج ضریب پراکندگی نشان داد در بین مؤلفه‌های دوازده‌گانه رقابت‌پذیری جهانی، بیشترین میزان نابرابری در مؤلفه کارایی بازار کار و کمترین میزان نابرابری در مؤلفه‌های نهادها و آموزش عالی و تربیت نیروی انسانی بوده است. در مجموع ضریب پراکندگی (C.V) ۰/۴۳۰ درصد بوده است که بیانگر شکاف نسبتاً عمیق توسعه بین کشورهای منتخب و میزان نابرابری‌های رقابت‌پذیری جهانی است. یافته‌های به دست آمده از شاخص موران در تمام مؤلفه‌های دوازده‌گانه رقابت‌پذیری کمتر از یک می‌باشد که نتیجه می‌گیریم الگوی توزیع مؤلفه‌ها در بین کشورهای منطقه غرب آسیا به صورت الگوی تصادفی بوده و این نشانگر تصادفی بودن برنامه‌ریزی بودن توزیع فضایی شاخص‌های رقابت‌پذیری است. کشورهای امارات، رژیم اشغالگر قدس و قطر از منظر

شاخص رقابت‌پذیری جهانی ارائه شده در سال ۲۰۱۸ در جایگاه‌های ۱۶، ۱۷ و ۲۵ قرار دارند. کشور ایران در این رتبه‌بندی جایگاه ۶۹ را به خود اختصاص داده است. که در مقایسه با اهداف تعیین شده در سند چشم‌انداز ۱۴۰۴ فاصله دارد. با بررسی و رصد تغییرات رتبه رقابت‌پذیری ایران از سال ۹۲-۱۳۹۶ از مهم‌ترین موانع و فاکتورهای مسئله‌ساز در راستای بهبود و ترمیم رتبه رقابت‌پذیری ایران، دسترسی به منابع مالی با ۱۴/۶، بروکراسی ناکارآمد دولتی با ۱۰/۹، عدم ثبات سیاست‌ها ۱۰/۴، تأمین ناکافی زیرساخت‌ها با ۹/۹، تورم با ۹/۶ و فساد با ۹/۱ می‌باشند. نکته حائز اهمیت این است که در شاخص تعرفه‌های گمرکی ایران در بین ۱۳۷ کشور حائز آخرین رتبه است. با بررسی کلی جایگاه کشورمان ایران در شاخص جهانی رقابت‌پذیری، نتایج از عدم برخورداری از جایگاه خوب می‌باشد. ضعف‌ها بیشتر در مؤلفه ششم یا کارایی بازار، مؤلفه هفتم یا کارایی بازار کار، مؤلفه هشتم یا توسعه بازار مالی، مؤلفه نهم یا آمادگی فناوریانه قابل مشاهده است.

با توجه به نکات ضعف، نقطه قوت کشور در مؤلفه دهم یا اندازه بازار می‌باشد نتایج به‌دست آمده در این پژوهش هم مؤید این نتیجه می‌باشد و این حاکی از آن می‌باشد ایران از نظر دسترسی به بازارهای داخلی و خارجی از موقعیت مناسبی برخوردار است که با بهره‌برداری از این نقطه قوت باید بتوان سایر مؤلفه‌ها را نیز ارتقاء داد. در مؤلفه دوازدهم یا نوآوری ارتقای قابل قبولی کسب شده است، چرا که در سال‌های گذشته فاصله قابل توجهی میان کیفیت نهادهای پژوهشی و شاخص‌هایی چون ارتباط صنعت و دانشگاه و هزینه کرد در تحقیق و توسعه وجود داشت که با بهبود شاخص‌های مذکور این فاصله کاهش یافته است. در حال حاضر، گزارش رقابت‌پذیری مجمع جهانی اقتصاد به رغم وجود برخی ابهامات در محاسبه شاخص‌ها و رتبه‌های رقابت‌پذیری ایران - تنها مرجع بین‌المللی جهت رتبه‌بندی و مقایسه کشورها در این خصوص می‌باشد. بر این اساس، همکاری نهادهای متولی آمار و ارقام در کشور با مجمع جهانی اقتصاد می‌تواند اطلاعات صحیح‌تر و قابل قبول‌تری به سرمایه‌گذاران و کارآفرینان و تولیدکنندگان ارائه دهد و ضمن افزایش قدرت رقابت بخش‌های مختلف کشور به ارتقای سطح توسعه کشور بینجامد. با توجه به نتایج پژوهش کشورهای در حال توسعه علی‌الخصوص کشورمان ایران می‌توانند از طریق جذب فناوری‌های موجود و یا بهبود هرچه بیشتر سایر حوزه‌ها، بهره‌وری خود را بهبود و ارتقاء بخشند. تحقق این امر مستلزم ایجاد محیطی می‌باشد که در آن بخش خصوصی و دولتی از فعالیت‌های نوآورانه و خلاقانه حمایت کنند بدین منظور، سرمایه‌گذاری کافی در بخش تحقیق و توسعه به ویژه از سوی بخش خصوصی، وجود نهادهای قوی در زمینه پژوهش‌های علمی، حمایت از مالکیت فکری با ارتقاء سامانه مالکیت فکری و همکاری گسترده‌ی دانشگاه و صنعت در انجام تحقیقات، افزایش سهم دانش و فناوری در صادرات صنعتی کشور، تعامل با سازمان‌ها، نهادها و پیمان‌های بین‌المللی، فراهم آوردن و رسوخ فناوری در بخش از طریق گسترش صنایع پیشرفته و شرکت‌های دانش‌بنیان صنعتی، توانمندسازی نیروی انسانی از طریق ارائه آموزش‌های حرفه‌ای باهدف ایجاد اشتغال پایدار، همراستایی سیاست‌های اقتصادی و سیاست‌های تحقیق و توسعه، فناوری و نوآوری، لزوم تنقیح و اصلاح قوانین و مقررات به ویژه در بخش تولید، تجارت و نظام بانکی، لزوم به‌کارگیری روش‌های آینده‌نگاری و سناریونویسی به جای تدوین برنامه‌های توسعه‌ای و جلوگیری از اشاعه فساد و مفرات‌زادی و تسهیل شروع کسب و کار باید در کانون توجه برنامه ریزان و مدیران قرار گیرد.

#### منابع و مأخذ:

۱. اصغرپور، محمدجواد (۱۳۸۷): "تصمیم‌گیری‌های چند معیاری"، انتشارات دانشگاه تهران، تهران.
۲. اکبری، نعمت‌الله و مهدی زاهدی‌کیوان (۱۳۸۷)، "کاربرد روش‌های رتبه‌بندی و تصمیم‌گیری چند شاخصه"، انتشارات سازمان شهرداری‌ها و دهیاری‌های کشور، تهران.
۳. باننده ایماندوست، صادق، مفیدی، علی (۱۳۹۵): "سنجش تاثیر شاخص رقابت‌پذیری *GCI* بر رشد اقتصادی در کشورهای در حال توسعه و توسعه یافته برگزیده"، مجله اقتصاد و توسعه منطقه‌ای، سال ۲۳، شماره ۱۲، صص ۹۵-۶۵.
۴. بررسی گزارش مجمع جهانی اقتصاد از شاخص رقابت‌پذیری ایران در سال ۲۰۱۷-۲۰۱۸، وزارت امور اقتصادی و دارایی، معاونت امور اقتصادی، مهر ماه ۱۳۹۶.
۵. جانی، سیاوش (۱۳۹۰): "عوامل موثر بر رقابت‌پذیری در ایران و کشورهای جنوب غرب آسیا"، فصلنامه پژوهش و سیاست‌های اقتصادی، سال ۱۹ شماره (۵۸)، ۱۵۹-۱۹۰.

۶. داداش‌پور، هاشم و فرانک احمدی (۱۳۸۹): "رقابت‌پذیری منطقه‌ای به مثابه رویکردی نوین در توسعه منطقه‌ای"، نشریه راهبرد یاس، شماره ۲۲، صص ۸۰-۵۱.
۷. رحمان سرشت، حسین، صفاییان، میترا (۱۳۹۰): "مدل رقابت‌پذیری صنایع تولید در ایران، فصلنامه مطالعات مدیریت صنعتی"، سال نهم، شماره ۲۲، صص ۷۵-۱۰۴.
۸. شریف‌زادگان، احمدحسین، ندایی طوسی، سحر (۱۳۹۴): "چارچوب توسعه‌ی فضایی رقابت‌پذیری منطقه‌ای در ایران" مورد پژوهی: استان‌های ۳۰ گانه، نشریه هنرهای زیبا معماری و شهرسازی، دوره ۳۰، شماره ۳، صص ۵-۲۰.
۹. محمدی، علیرضا، فیروزی مجنده، ابراهیم (۱۳۹۵): "تحلیل فضایی مسجد در شهر اردبیل در دوره معاصر، فصلنامه مطالعات شهری"، شماره هفدهم، صص ۶۶۵۵-۵۵.
۱۰. مصلح شیرازی، علی نقی، خلیفه، مجتبی (۱۳۹۴): "اندازه‌گیری کارایی رقابت‌پذیری جهانی ایران در مقایسه با کشورهای منتخب با استفاده از مدل دو مرحله‌ای تحلیل پوشش داده‌ها"، چشم‌انداز مدیریت صنعتی، شماره ۱۹، صص ۱۳۷-۱۱۷.
۱۱. ملک اخلاق، اسماعیل، طالقانی، محمد (۱۳۸۹): "تحلیل رقابت‌پذیری در گستره جهانی (با تأکید بر سیر تکاملی مدل الماس)"، مجله پژوهش‌های بازرگانی، ۴۵، صص ۲۹-۱۶.
۱۲. میراحسنی، منیرالسادات (۱۳۹۲): "شاخص‌های رقابت‌پذیری ایران و برخی کشورهای جهان از منظر گزارش مجمع جهانی اقتصاد" (۲۰۱۳-۲۰۱۴)، مجله اقتصادی، شماره ۹ و ۱۰، صص ۱۲۸-۱۰۷.
۱۳. نظم‌فر، حسین، عشقی چهاربرج، علی، علوی، سعیده (۱۳۹۶): "تحلیل فضایی رقابت‌پذیری سکونتگاه‌های شهری استان‌های ایران"، مجله آمایش جغرافیایی فضا، سال هفتم، شماره بیست و چهارم، صص ۱۶۸-۱۵۳.
۱۴. یاسوری، مجید، سجودی، مریم (۱۳۹۵): "نقش و جایگاه ایران در آسیای غربی و جنوب غربی"، فصلنامه سیاست‌های راهبردی و کلان، سال چهارم شماره سیزدهم، صص ۲۰۳-۱۶۹.

15. Bhawsar, P, Chattopadhyay. U (2015): *Competitiveness: Review, Reflections and Directions, Business and International Management, olume: 16 issue: 4, pp: 665-679.*
16. Krugman, P. (1994), *Competitiveness: A dangerous obsession, Journal of Foreign Affairs, vol. 37, pp: 34.*
17. Lengyel, I (2007): *Economic growth and competitiveness of Hungarian regions, 2nd Central European Conference in Regional Science (CERS), Faculty of Economics and Business Administration. pp: 587-608.*
18. Momaya, K. (2011): *Cooperation for competitiveness of emerging countries: learning from a case of nanotechnology, Competitiveness Review: An International Business Journal, 21 (2): pp: 150-701.*
19. Nevenka, Č, Krešimir, J, Valentina, V (2013): *Measuring regional competitiveness: the case of Croatia, Institute for Development and International Relations (IRMO), Vol. 13, No( 4): pp: 503-523.*
20. Pérez-Moreno, s Rodríguez, b, Luque, m (2015): *Assessing global competitiveness under multi-criteria perspective, Economic Modelling, ECMODE-03853; No of Pages 11.*
21. Porter, Michael (1990): *Competitive Advantage of Nations, Free Press: New York.*
22. Rahnema, M., Asadi, A., Rousta, M. (2013): *Analysis of the spatial distribution of land prices*
23. Samanta, S. K, & sanyal, R. N. (2010): *National competitiveness and perception of corruption. ASR, 18, pp: 89-101.*
24. Šegota, A, Tomljanović, M, Huđek, I V (2017): *Contemporary approaches to measuring competitiveness – the case of EU member states, Journal of Economics and Business, Vol. 35, No. 1, pp. 123-150.*
25. Şener, S. (2013): *The Competitiveness of Turkish Economy within the Scope of WEF Global Competitiveness Index, Procedia - Social and Behavioral Sciences, 75, pp: 453 – 464.*
26. Shurchuluu, P. (2002). *National productivity and competitive strategies for the new millennium. Integrated Manufacturing Systems, 13(6), 408-414.*
27. *The Global competitiveness report 2016-2017, Klaus Schwab, World Economic Forum.*
28. *World Economic Forum (2015) Global Competitiveness Report 2015-16, New York: Oxford University Press.*